

LOKAAL MIDDENVELD & LOKALE BESTUREN: FOCUSGROEPEN

SPOTLIGHTPAPER 20

Juni 2019

Filip De Rynck, Raf Pauly, Ruud Wouters & Stijn Oosterlynck

OVERZICHT

Inleiding	2
Voorstelling van de gemeentes	4
Bevindingen	8
Op zoek naar de nieuwe, jonge vrijwilliger?	8
De verzuiling voorbij?	11
De relatie tussen 'koepels' en 'afdelingen': andere werelden?	12
Het belang van de deelgemeenten	12
Het ontsluiten van etnisch-culturele diversiteit: 'wij' en 'zij'?	14
Lokaal bestuur en middenveld: een LAT-relatie?	15
Een overzicht van de relaties met het lokaal bestuur in de vijf gemeenten	16
Naar nieuwe impulsen? Vernieuwing en innovatieve praktijken	19
Besluit	21

Inleiding

Het lokale middenveld in Vlaanderen wordt met allerlei uitdagingen geconfronteerd. In de bevraging van het lokale middenveld¹ kwamen een aantal van die uitdagingen al naar boven. Om deze bevindingen beter te kunnen interpreteren, contextualiseren en verdiepen, organiseerden we in vijf Vlaamse gemeenten focusgroepen met een gevarieerde groep van vertegenwoordigers van het lokale middenveld en het beleid, waarin we met hen in discussie gingen over de bevindingen uit de bevraging van het lokale middenveld. In het onderzoek naar innovatie, ook als dit het middenveld betreft, zit vaak een ‘stedelijke vertekening’. De verwachting is dat zowel de uitdagingen en problemen als de dynamiek van vernieuwing die daar een antwoord op moet bieden het eerst en ook vooral in steden te observeren vallen en dus ook onderzoekers daar de focus moeten leggen. Om deze potentiële ‘stedelijke vertekening’ in ons onderzoek naar middenveldinnovatie te corrigeren, organiseerden we de vijf focusgroepen in kleinere gemeenten, die niet tot de categorie van centrum- of regionale steden behoren. Dat leverde een reeks boeiende inzichten op over de uitdagingen en problemen waarmee het lokale middenveld in kleinere Vlaamse gemeenten geconfronteerd wordt en de mate en manier waarop ook daar vernieuwende dynamieken in het middenveld te observeren vallen. De bevindingen in dit rapport zijn niet noodzakelijk representatief voor het lokale middenveld in kleinere gemeenten, maar ze zijn wel indicatief voor wat er daar gaande is.

Deze paper maakt deel uit van het CSI Flanders² project. Dit is een onderzoeksproject dat de uitdagingen voor het Vlaamse middenveld in kaart brengt en op zoek gaat naar vernieuwende praktijken van dienstverlening en politiek werk. Het onderzoek richt zich daarbij zowel op het Vlaamse als op het lokale middenveld. Dit rapport bespreekt enkel het lokale middenveldonderzoek. Onder middenveld verstaan wij organisaties die (1) een sociaal of maatschappelijk oogmerk hebben, (2) streven naar een bepaalde maatschappelijke verandering (zgn. ‘politieke rol’) en/of (3) diensten leveren die niet exclusief privaat zijn, en (4) ontstaan zijn vanuit de samenleving en dus niet opgericht door een overheid³. Het is belangrijk om te

¹ Zie “De staat van het lokaal middenveld in Vlaanderen” op onze website: <https://www.middenveldinnovatie.be/dossiers/lokaal-middenveld-vlaanderen>

² Het project wordt gefinancierd door een beurs van VLAIO-SBO en is een samenwerking van de Universiteit Antwerpen, de UGent en de KU Leuven.

³ Wat wij onder middenveld verstaan is na te lezen in een CSI rapport: Oosterlynck, S., Verschuere, B., & Verhaeghe, B. (2019). *Wat is het middenveld? Een overzicht van typologieën en afbakening van werkdefinitie* (CSI Spotlightpaper). CSI Flanders. <https://www.middenveldinnovatie.be/publicaties/>

benadrukken dat het onderzoek zich *niet* richt op middenveldorganisaties opnemen die exclusief met gemeenschapsvorming bezig zijn. We denken bijvoorbeeld aan sportverenigingen, fanfares, toneelverenigingen, Dat betekent helemaal niet dat we deze soorten verenigingen niet belangrijk zouden vinden, integendeel. Over gemeenschapsvorming is echter al heel wat onderzoek beschikbaar (vaak onder de noemer ‘sociaal kapitaal’-onderzoek) en met het CSI-project focussen we op organisaties die een maatschappelijk of politiek doel hebben en/of een vorm van maatschappelijke dienstverlening aanbieden.

Het lokale middenveldonderzoek verliep in verschillende fasen. Eerst werd het lokale middenveld in **14** zorgvuldig gekozen **steden en gemeenten** in kaart gebracht⁴. Gegevens van 1.757 organisaties in deze 14 gemeenten werden verzameld (*mapping-fase*). Vervolgens werkten 413 van deze organisaties mee door een uitgebreide vragenlijst in te vullen (*bevraging-fase*). Ten slotte organiseerden we in **5 van de 14 gemeenten focusgroepen**, dat zijn groepsinterviews, met een beperkte maar diverse groep van organisaties, alsook feedbackmomenten op deze gesprekken in focusgroepen met de betreffende lokale besturen (*focusgroep-fase*). Het is deze laatste fase waar dit beknopte, beschrijvende rapport aandacht aan besteedt⁵.

In een eerste deel lichten we toe waarom we de vijf gemeenten selecteerden en geven we in tabelvorm enkele bevindingen weer uit de mapping-fase van het onderzoek. Het zijn deze algemene bevindingen die we hanteerden om het gesprek in de verschillende focusgroepen op gang te brengen. In het tweede deel vatten we onze bevindingen samen. We bespreken daarbij **zeven thema's**: (1) de evolutie van het ledenbestand; (2) de stand van verzuiling; (3) de relatie tot ‘koepels’; (4) het belang van deelgemeenten; (5) omgang met diversiteit; (6) relatie met het lokale bestuur; en (7) vernieuwende praktijken. We richten ons daarbij voornamelijk op het uitlichten van algemene trends die uit de focusgroepen naar voren kwamen, maar stippen ook zogenaamde ‘uitzonderingen op de regel’ aan. De hoofdbrok van elk deel bestaat uit wat de middenveldfocusgroepen ons aan input verschaften. In grote mate werden de inzichten van de middenvelders bevestigd door de bestuurders. In het gedeelte over de relaties met het lokale bestuur laten we de bestuurders prominenter aan het woord.

⁴ In de kleinere gemeenten (dus ook diegene die via een focusgroep verder onderzocht werden) brachten we alle organisaties in kaart die aan onze definitie van lokaal middenveld beantwoorden. In de centrum- en regionale steden (zie tabel 1) was dit niet haalbaar en kozen we er een aantal stadsdelen uit.

⁵ Voor de resultaten van de lokale survey verwijzen we naar de CSI website waar een videoverslag van de conferentie over deze survey staat, samen met verschillende rapporten: <https://www.middenveldinnovatie.be/dossiers/lokaal-middenveld-vlaanderen>

Voorstelling van de gemeentes

In de survey-fase van het CSI-project werden 14 steden en gemeenten uitgebreid in kaart gebracht en bevroegd. Deze gemeenten werden gekozen door middel van een (gestructureerde) toevalssteekproef op basis van de Belfius-indeling van gemeenten.⁶ Tabel 1 geeft een overzicht van deze 14 steden en gemeenten. Voor de focusgroep-fase van het project werden uit drie gemeentecusters (alle clusters behalve de centrum- en regionaalstedelijke cluster) op toevallige wijze vijf gemeenten geselecteerd: één uit de 'landelijke gemeenten' (Gooik), twee uit de 'woongemeenten' (Nevele, Bornem) en twee uit de 'semi-stedelijke gemeenten' (Diest, Heusden-Zolder).

Tabel 1: Survey - overzicht steden en gemeenten

Gemeente	Provincie	Postcodes	Bevolking	Organisaties ⁷	
				Totaal	Bevroegd
Landelijke gemeenten 10% van totale bevolking; 2 geselecteerd					
Gooik	Vlaams-Brabant	1755	9238	50	19
Ingelmunster	West-Vlaanderen	8770	10792	31	10
Woongemeenten 26% van totale bevolking; 3 geselecteerd					
Nevele	Oost-Vlaanderen	9850	12110	51	11
Schilde	Antwerpen	2970	19516	33	7
Zemst	Vlaams-Brabant	1980, 1981, 1982	23240	75	19
Semi-stedelijk 38% van de totale bevolking; 5 geselecteerd					
Bornem	Antwerpen	2880	21129	69	15
Diest	Vlaams-Brabant	3290, 3293, 3294	23612	115	36
Diksmuide	West-Vlaanderen	8600	16719	120	30
Haaltert	Oost-Vlaanderen	9450, 9451	18262	46	9
Heusden-Zolder	Limburg	3550	33156	125	32
Centrum en regionale steden 26% van de bevolking; 4 geselecteerd					
Kortrijk	West-Vlaanderen	8500, 8501, 8510, 8511	75736	159	45
Gent	Oost-Vlaanderen	9000, 9030, 9031, 9032, 9040, 9041, 9042, 9050, 9051, 9052	259083	262	55
Hasselt	Limburg	3500, 3501, 3510, 3511, 3512	77124	169	44
Antwerpen	Antwerpen	2000, 2018, 2020, 2030, 2040, 2050, 2060, 2100, 2140, 2170, 2180, 2600, 2610, 2660	520504	355	81
				1660	413

⁶ Voor meer informatie over deze Belfius-indeling en onze steekproef verwijzen we naar het methodologische rapport van CSI Flanders: Szekér, L., & Van Gyes, G. (2018). *Methodologie Survey Lokale Middenveldorganisaties in 14 Steden en Gemeenten*. HIVA - KU Leuven:

<https://www.middenveldinnovatie.be/publicaties/>

⁷ De totale populatie bedroeg 1757 organisaties, maar we kunnen voor de survey enkel rekening houden met de organisaties waarvoor we concrete contactgegevens hebben (zodat ze effectief in aanmerking komen voor de steekproef).

Tabel 2 presenteert een overzicht van de focusgroepen samen met enkele belangrijke basisbevindingen over het middenveld van de geselecteerde gemeenten. Deze bevindingen plaatsen de gemeenten naast elkaar. Wat het aantal organisaties betreft, is het belangrijk nogmaals te vermelden dat we enkel organisaties telden die een dienstverlenende en politieke rol (maatschappelijke of politieke verandering nastreven) opnemen en dus geen middenveldorganisaties opnemen die exclusief met gemeenschapsvorming bezig zijn. De grens tussen deze soorten organisaties is echter in de praktijk niet altijd helder te trekken. In Gooik bijvoorbeeld signaleerde het gemeentebestuur ons dat er veel wijkcomités bestaan die tot nu toe vooral met wijkfeesten bezig zijn en die dus daarom niet in onze inventaris zijn opgenomen. Sommige comités doen echter meer en het gemeentebestuur was aan het bekijken hoe men met deze wijkcomités kon samenwerken om ‘vereenzaming’ tegen te gaan. Dat was nog in ontwikkeling en komt te vroeg voor ons onderzoek, maar het is wel een goed voorbeeld van de verschuivende grenzen. Het is alvast zeker een leerpunt geweest uit deze focusgroepen dat het middenveld zich niet laat opsluiten in netjes afgebakende rollen en we de onderzoeksfocus open moeten houden, willen we vernieuwing in het middenveld identificeren.

Tabel 2: Geselecteerde gemeenten voor focusgroepen

Gemeente	Gooik	Nevele	Bornem	Diest	Heusden-Zolder
Belfius Cluster	Landelijk	Woongemeente		Semi-stedelijk	
Aantal organisaties	52	54	74	118	129
L waarvan ‘afdelingen’	37	40	51	72	73
L waarvan ‘katholieke zuil’	32	33	29	34	45
L waarvan ‘milieu & mobiliteit’	6	1	4	7	1
L waarvan ‘etnisch-cultureel’	0	0	1	3	8
Focusgroep Middenveld (aantal personen die deelnamen)	8	8	11	8	10
Focusgroep Bestuur (aantal personen die deelnamen)	2	4	5	2	4

Uit tabel 2 leren we alvast drie dingen.

Ten eerste dat deze vijf Vlaamse gemeenten een **sterke middenveldtraditie** kennen, met tal van organisaties die in meerdere of mindere mate actief zijn. Het aantal organisaties stijgt naarmate gemeenten meer inwoners hebben. Bekijken we dit in termen van verenigingsdichtheid (aantal

organisaties per 1000 inwoners)⁸, dan wordt het beeld meer genuanceerd. Zo heeft Gooik de hoogste verenigingsdichtheid (5.6), gevolgd door Diest (5), Nevele (4.4), Heusden-Zolder (3.9) en Bornem (3.6). We vonden in ons eerder onderzoek al dat wat betreft de 14 gemeenten die in ons onderzoek zijn opgenomen de semi-stedelijke en landelijke gemeenten een hogere gemiddelde verenigingsdichtheid kennen dan grotere centrumsteden en woongemeenten.

Ten tweede dat het merendeel van dit lokale middenveld **sterk is verankerd** in bovenlokale organisaties: hiermee bedoelen we dat het gros van deze organisaties afdelingen zijn van organisaties die ook op een bovenlokaal niveau actief zijn. Die centraal-lokale relatie, zo bleek, was voor ons onderzoek een belangrijk element, waar we hieronder op terugkomen.

Ten derde zien we dat vooral **de katholieke zuil** en haar organisaties lokaal sterk staan. We doelen dan op organisaties zoals Femma, OKRA, KWB, Samana en KVLV. Daarnaast zijn er natuurlijk de jeugdverenigingen (zoals Chiro), die een vast onderdeel zijn van elk lokaal middenveld. 'Nieuwere' organisaties duiken vooral rond milieu en mobiliteit op. Etnisch-culturele organisaties komen slechts in beperkte mate voor, hoewel we zien dat toenemende verstedelijking de al dan niet aanwezigheid van etnisch-culturele organisaties sterk bepaalt. De burgerinitiatieven waaraan vandaag zoveel aandacht besteed wordt, lijken een bijna exclusief stedelijk fenomeen te zijn (al nemen meer gevestigde lokale organisaties in kleinere gemeenten vaak activiteiten die in steden door speciaal daartoe opgerichte burgerinitiatieven gedaan worden op, zoals repair cafés en autodelen).

Met onder andere deze gegevens trokken we naar vertegenwoordigers van het lokale middenveld en het lokale bestuur in deze gemeenten. **De focusgroepen met de middenveldorganisaties** werden samengesteld op basis van de mapping gegevens die we verzamelden. We maakten een beredeneerde selectie naar soorten organisaties om een zo breed mogelijk staal van organisaties te ontmoeten. Op de uitnodiging werd overwegend positief gereageerd en het grootste deel van de uitgenodigde organisaties stuurde één of meerdere vertegenwoordigers. De verslagen werden woordelijk verwerkt en de ontmoetingen werden ook gefilmd. De samenstelling van de **focusgroepen met de bestuurders** gebeurde in twee stappen: eerst contacteerden we de burgemeester en een centrale persoon uit de administratie in elke gemeente. Vaak waren dat ook de mensen die ons hadden geadviseerd bij het opmaken van de mapping van deze gemeenten. Zij brachten ons vervolgens in contact met de bevoegde

⁸ Dit hebben we reeds berekend in onze 'mapping' van het Vlaamse middenveld in 14 gemeenten: Van Gyes, G., Szekér, L., & Laoukili, F. (2018). Panorama van het lokale middenveld in Vlaanderen (CSI Spotlightpaper). HIVA-KULeuven; Universiteit Antwerpen. Retrieved from <https://www.middenveldinnovatie.be/publicaties/>

schepenen of burgemeesters en met ambtelijke collega's met de nodige expertise uit de gemeentelijke administratie. Op één gemeente na was de burgemeester telkens aanwezig.

Bevindingen

We focussen in deze resultatensectie op zeven deelaspecten van de gesprekken die we in elke gemeente voerden. Hoe zien organisaties hun ledenbestand veranderen? Wat betekent verzuiling nog? Hoe staat het met de relatie tot bovenlokale 'koepels'? In welke mate spelen deelgemeenten een rol? Wat met het ontsluiten van diversiteit? Hoe ervaren middenvelders de relatie met het lokale en bovenlokale bestuur? En is er sprake van (ver)nieuwe(nde) praktijken en samenwerkingen?

Op zoek naar de nieuwe, jonge vrijwilliger?

Een constante in zo goed als elke gemeente was en is de voortschrijdende **vergrijzing** en het moeizame tot schier onmogelijke proces van **verjonging** in de klassieke middenveldorganisaties. De vergrijzing treft middenveldorganisaties op twee manieren: in de **opvolging van de huidige vrijwilligers**, en het **aantrekken van nieuwe leden**. Kijken we naar de opvolging, dan laten de organisaties weten dat zij moeilijk jongeren vinden die de fakkel willen overnemen. Dit geldt in zeer sterke mate voor taken die de gehele organisatie betreffen, zoals bijvoorbeeld verantwoordelijkheid opnemen in het bestuur. Voorzitters vinden vaak simpelweg geen opvolging; besturen die al 20 jaar dezelfde samenstelling hebben zijn geen uitzondering. Een voorzitter stelt: *"Ik zoek al zeven jaar vervanging. Ik vind niemand. Als ik ermee stop, dan is het gedaan"*. Gelijkaardig: *"Ik ben al 15 jaar voorzitter. Niemand wil het overnemen"*. In veel beperktere mate horen we een andere stem, die ook naar de verantwoordelijkheid van de besturen zelf wijst: *"Voorzitters blijven soms te lang op hun stoel zitten. Zolang die alles blijven regelen, lukt het niet"*. Waar sprake is van nieuwe mensen blijkt het begrip 'verjonging' relatief: men is soms al blij dat enkele mensen van boven de 60 zich aanmelden.

De vergrijzing van het ledenbestand vertaalt zich op termijn vaak ook in een uitdunning van het ledenbestand: *"Onze leden vallen automatisch af omdat ze overlijden"* zegt een lid van een vrijetijdsorganisatie. Een andere: *"Elk jaar krimpen we door overlijdens. En dat wordt niet aangevuld."* Op onze expliciete vraag werd op veel plaatsen gezegd dat men voor de eigen organisatie geen toekomst meer zag.

Jongeren aantrekken is moeilijk, maar niet helemaal onmogelijk. Wel is de invulling van het engagement door jongeren vaak anders. En dat lokt kritische reacties uit bij de zittende bestuurders. Jongeren, zeggen zij, willen zich eerder op specifieke (deel)taken of acties inzetten, niet voor het bestuur van de organisatie in het algemeen. Dat is goed nieuws voor die specifieke acties, maar brengt de organisatie zelf weinig bij: *"nieuwe leden van het bestuur zetten één iets*

op en ze engageren zich voor specifieke activiteiten, waardoor het bestuur zelf uiteenvalt". En een kanttekening: in de gesprekken duikt op dat het wat die jongeren betreft vaak hetzelfde, selecte kranse van hyper-geëngageerde personen betreft, 'dat je dan overal ziet opduiken'. Een jonge actieveling getuigt: *"Ik ben zelf jonge ouder, je merkt dat je overvraagd wordt om dingen bij te wonen of mee te doen. Na een tijd is het gewoon te veel"*. Op die manier worden de jonge en oude 'super'vrijwilligers met eenzelfde probleem geconfronteerd: de spoeling is dun, de overlap groot; het brede klassieke lokale middenveld draait op een beperkt aantal actieve(re) personen in een proces van vergrijzing.

Het is echter niet allemaal kommer en kwel. Hier en daar, maar het zijn uitzonderingen, was er een bescheiden succesverhaal. Zo was er in elke gemeente minstens wel één voorbeeld. De Heemkundige Kring van Gooik kon jonge bestuurders aantrekken op het moment dat ze werk begonnen maken van een digitaal archief. Dat was het kantelpunt. Ook in enkele KWB – afdelingen bleek de opvolging wel te lukken: onze impressie was dat dit soms samengaat met het meer uitgesproken maatschappelijke profiel van de KWB en/of met het buurt- of deelgemeentegebonden karakter, zodat sommige KWB-afdelingen ook dienst lijken te doen als de spreekbuis van buurt of deelgemeente en daardoor mensen kunnen engageren. Het betrekken van jongeren bij hun werking was voor één van de deelnemers een cruciaal punt: *"Sla geen generatie over, want dan ben je ze kwijt"*. Hun afdeling doet dat door in te spelen *"op alle activiteiten die mogelijk zijn"*, ook al betekent dit soms maar een beperkt aantal deelnemers. Ook verschillende Femmakernen lijken erin te slagen om jonge vrouwen aan te trekken, soms binnen bestaande kernen, soms door de oprichting van een nieuwe groep. Het is niet altijd zo duidelijk of dit betekent dat de jonge mensen zich op bestuursniveau engageren. Bovendien blijkt dat die nieuwe groepen soms weer snel uit elkaar vallen, wat de these over het gebrek aan bestuurdersengagement lijkt te bevestigen. Tenslotte bleken de moskeewerkingen ook jongeren aan te trekken. We komen hieronder daarop terug.

We hadden het tot nu toe over volwassenverenigingen want voor de **jeugdverenigingen** doet het probleem van opvolging zich niet voor. Ze scoren overal sterk, hebben veel succes, worden soms overvraagd maar lijken geen grote problemen te ondervinden voor nieuw engagement. In Nevele bijvoorbeeld staan de jeugdbewegingen er goed voor: het aantal Chiro leden is de jongste jaren verdrievoudigd, ze moeten zelfs met wachtlijsten werken. En ook leiders en leidsters vinden is geen probleem, sommigen zetelen ook in gemeenteraden. In Bornem vangen we een gelijkaardig verhaal op.

Er worden **verschillende redenen** voor die doorgaans moeizame verjonging naar voren geschoven in de focusgroepen, op verschillende niveaus:

- Eén ervan is de combinatie tijd en prioriteit, op **het individuele niveau**. Zo haalt een van de middenvelders aan: *“Brussel’ zegt altijd wel verjongen, maar dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Ook als ik naar mezelf kijk; ik ben pas terug actiever geworden nadat de kinderen het huis uit waren”*. Ook de cultuur van jongeren wordt als anders ervaren: hun engagement is minder structureel, er wordt meer “gezapt” tussen tijdelijke engagementen, ze zijn moeilijker te mobiliseren. Organisaties moeten nu veel meer dan vroeger concurreren met andere vormen van vrijetijdsbesteding, en hun organisatiemodel lijkt niet altijd aan te sluiten bij hoe jongeren zich willen/kunnen engageren. Een andere respondent (van de Gezinsbond) stelt: *“Wij hebben nu 4 nieuwe bestuursleden van 30-40 jaar. Maar we krijgen ze niet naar de bestuursvergaderingen. Als ze niet komen, krijg je een ‘bond binnen de bond’ en dat willen we niet. Ze zeggen dat ‘ze geen tijd hebben’. Ik had het 30-40 jaar geleden ook druk, ook een job en kinderen, maar mijn ontspanning was de Bond. Nu hebben ze veel meer keuze. Ik zie via Facebook dat ze veel doen per maand. Dat mag natuurlijk allemaal, maar zeg dan niet dat je geen tijd hebt! Tijd maak je, daar kies je voor”*. Een ander bestuurslid: *“Ik ben 50 en heb een job, dus heb niet altijd de tijd en de energie. Ik moet dus soms ook skippen. Een bestuursfunctie kan soms echt een fulltime job worden.”*
- Een andere reden situeert zich **op gemeentelijk niveau**: de samenstelling van gemeenten verandert. Sommige gemeenten vergrijzen sterk, anderen evolueren naar “slaapgemeenten” waarbij het (sociale) leven van jongere burgers zich dan vooral situeert op de plek waar zij werken. Verjongen wordt dan structureel bemoeilijkt. Maar er zijn ook gemeenten waarin nieuwe verkavelingen opduiken. Deze trekken jonge gezinnen aan en brengen mogelijkheden met zich mee om zaken in beweging te brengen - niet dat dit altijd lukt. Opvallend: ook de werking in deelgemeenten kan sterk van elkaar verschillen (daar komen we verder nog op terug).
- **Ook wat jong en oud is, evolueert**: voor ouderenorganisaties maakt het feit dat mensen langer werken (en hier verwijzen meerderde deelnemers expliciet naar de aanpassing van de pensioenleeftijd), het moeilijk om hetzelfde aanbod en ook de timing van het aanbod (namiddagactiviteiten) aan te houden: *“Mensen moeten langer werken, en activiteiten zijn in de namiddag, niet ‘s avonds. Voor ons is dat niet haalbaar ‘s avonds: aanwezigen halen kan enkel ‘s middags, ‘s avonds komen senioren niet meer buiten, ook uit onveiligheidsgevoel”*. En, de ene organisatie definieert jongeren als dertigers of veertigers, bij anderen zijn jongeren 50 of zelfs 60 – plussers.

- **Organisaties zoeken de verantwoordelijkheid ook bij zichzelf.** Sommige spreken eerder schouderophalend dat jongeren van tegenwoordig *“alles al gezien hebben”* en vragen zich af wat zij dan nog bij te dragen hebben? Het wordt inderdaad als erg moeilijk ervaren om te concurreren met het nieuwe (media) aanbod, dat de organisaties van het centrum naar de periferie van het leven van haar leden dringt. Mensen mobiliseren is een opgave. Het zijn slechts een beperkt aantal activiteiten die *“er uit springen”* en *“à la carte”* mensen op de been weten te brengen.

De verzuiling voorbij?

Eén van onze bevindingen was de sterke aanwezigheid van wat eertijds als het verzuilde middenveld werd omschreven. We vroegen ons af of deze verzuiling écht nog sterk speelt, of dat het eerder een **‘verzuiling in naam’** betreft, waarbij traditionele zuilorganisaties zich openstellen voor mensen en thema’s van verschillende gezindten. Vooral dit laatste blijkt het geval te zijn; en zelfs wat dergelijke ‘verzuiling in naam’ betreft weten organisaties hun achtergrond (en vaak dus de ‘K’ of de ‘S’) steeds beter te verbergen. Een bloemlezing: *“Verzuiling is passé; alle mensen komen; heeft niks meer met C en met christelijke middenstand te maken”*. Een socialistische organisatie: *“De helft van onze leden zijn geen socialist. Ze zitten zelfs bij de CM. We staan dus open voor anderen.”* Een seniorenorganisatie: *“Er zijn veel deelnemers van een andere ‘ideologische achtergrond’. Mensen maken nu keuzes, ongeacht de zuil, ze shoppen. Die stempel is voorbij”*. Een KWB’er: *“Verzuiling? Nee, er zijn bij ons mensen die bij ABVV aangesloten zijn. En dat brengt op, want dat geeft discussie en brengt dynamiek”*.

Let wel, dit betekent niet dat de geest van de verzuiling helemaal niet meer rondwaart. Waar veel organisaties stellen een *“mengelmoes”* te bereiken zonder uitsluitende ideologische verankeringen, stellen sommigen dat zeker **bij oudere leden** de verzuiling nog wel speelt. Het gaat dan over zaken uit het verleden die nu nog steeds impact hebben, zoals bijvoorbeeld herinneringen aan gemeentelijke wafelijzerpolitiek (als de ene organisatie iets kreeg, moest dat ook zo voor de andere zuilorganisatie zo zijn). Of het feit dat activiteiten zich in bepaalde *“zalen”* afspelen, die vroeger sterk aan de ene of andere ideologie toebehoorden. En ook de rol (en macht) van de parochie wordt in enkele gevallen benadrukt, zeker in combinatie met een CD&V bestuur. Ook binnen zuilen kan ontzuiling echter voor strubbelingen zorgen, omdat bijvoorbeeld bepaalde organisaties hun doelgroep uitbreiden, en daarmee in het vaarwater komen van een andere (ideologisch gelijkgestemde) zuilorganisatie. Hier en daar zijn er verbanden tussen sleutelfiguren en de partijpolitiek en dan spelen die klassieke verhoudingen soms wel nog mee. Maar al bij al lijken dat eerder de restanten of de uitlopers te zijn van een sterk verzuilde traditie.

Hoewel het moeilijk is om dit volledig in te schatten, lijkt de verzuiling op vlak van nieuwe ledenwerving voorbij. Men staat als organisatie open voor iedereen, vraagt ook niet meer naar achtergronden van mensen of maakt van die achtergronden helemaal geen punt meer. Op het vlak van de samenstelling van de adviesraden en de bestuursbeslissingen kunnen voordelen van ideologisch partnerschap echter nog wel meespelen: het cultuurpact geldt immers nog altijd en in de partijpolitieke verhoudingen spelen banden met het middenveld een beperkte rol. De **verzuiling lijkt daarmee wel stilletjes uit te sterven** (op lokaal vlak althans), dat betekent daarom echter niet dat organisaties over de voormalige grenzen structureel samenwerken rond maatschappelijke problematieken bijvoorbeeld. Daarvan vonden we nauwelijks voorbeelden.

De relatie tussen ‘koepels’ en ‘afdelingen’: andere werelden?

Meer dan wij vooraf hadden ingeschat, bleek de band tussen lokale afdelingen en centrale organisaties een interessant thema in alle focusgroepen. De lokale afdelingen dragen door hun activiteiten bij tot de erkenning van de centrale organisatie. Men waardeert op lokaal niveau de ondersteuning die men krijgt, soms ook van vrijgestelden in de regio, maar de algemene indruk was toch dat **de lokale afdelingen een grote vrijheid hebben** en zich ook niet zo veel aantrekken van centrale ambities, programma's of acties. Over de centrale organisaties wordt overwegend in afstandelijke termen gepraat ('Brussel', 'dan komt er wel eens iemand').

De vrouwenorganisatie Femma (voorheen KAV), bijvoorbeeld, profileert zich nu sterk maatschappelijk op het vlak van arbeid- en zorgtijd en de balans werk-privé. Wordt daar lokaal iets mee gedaan? Het antwoord is eerder nee in de gemeenten die wij onderzochten. Lokale Femma-bestuursleden, meestal dames op leeftijd, uit verschillende gemeenten, zeggen dat ze wel naar vergaderingen gaan, maar dat er dan niet lokaal actief rond gewerkt of gediscussieerd wordt. Wel wordt er gezegd *“Nationaal neemt tenminste initiatief om reacties uit te lokken.”* De samenwerking met nationale ondersteuners zelf wordt echter als eerder stroef ervaren: *“Als we dan eens een professionele ondersteuner op bezoek krijgen, zijn dat meisjes waarvan wij de grootmoeder kunnen zijn”*. En ook binnen gemeenten loopt de samenwerking tussen Femma-groepen niet altijd van een leien dakje. Een bestaande, vergrijzende Femma-groep of een nieuwe, jonge Femma-groep uit een andere deelgemeente: *“Van [die andere Femma afdeling] horen wij niets, wij werken niet samen. Ze vinden ons oude bomma's denk ik. En dat zijn we ook.”*

Het belang van de deelgemeenten

De impact van deelgemeenten komt overal terug: **organisaties enten zich op de deelgemeente** en van overkoepelend middenveld dat zich met de hele gemeente bezighoudt is eigenlijk en

verrassend weinig sprake. Deelgemeenten hebben verschillende identiteiten die historisch zo gegroeid zijn, en dat maakt dat er aparte soorten publiek aangesproken worden. Een van de deelnemers verwoordde het als: *“Mensen van andere deelgemeenten zijn anders”*, als zegt ze er wel meteen bij dat dit *“bij jonge mensen minder leeft”*. In Bornem zagen we dan weer dat voor sommige onder hen de beweging ook in de andere richting kan gaan. Zo lijkt de regio ‘Klein-Brabant’ veel betekenis te hebben voor nieuwere vormen van middenveld, zoals natuurverenigingen of Repaircafés.

We zien in elke gemeente dat deelgemeenten **sterke grenzen** vormen die samenwerkingsbarrières tussen de lokale afdelingen opwerpen. Zo zijn drie KVLV groepen in ‘één’ gemeente geen uitzondering; en hoewel samenwerking logisch lijkt (zo zegt een deelnemer: *“we zouden één gezinsbond moeten vormen, het is anders niet meer te doen”*) blijkt dit in de praktijk moeilijk (*“mensen willen in hun eigen bestuur blijven”*). We zien dus niet alleen afstand tussen de lokale afdelingen en hun koepels, maar evenzeer tussen de lokale organisaties in de verschillende deelgemeenten. De grenzen tussen deelgemeenten werken vandaag sterker door op het lokale organisatieweefsel dan die van de verzuiling. Soms speelt ook letterlijk **de afstand** een belangrijke rol. Zo kijkt men in de focusgroep van Diest naar deelgemeente Deurne als ‘een gesloten gemeenschap’ die op meer dan 10 kilometer van het centrum nog maar weinig zichtbaar is. Afstand is een thema dat ook op andere plaatsen wordt aangehaald als reden om binnen de eigen deelgemeente actief te blijven: verplaatsingen zijn niet voor iedereen evident, wenselijk, of praktisch. Deze realiteit brengt met zich mee dat deelgemeenten ook hun eigen verzuchtingen hebben t.a.v. het lokale bestuur en dan gaat dat meestal over infrastructuur (ontmoetingsruimten, zalen).

In Gooik troffen we een burgemeester en schepen die hier ook veel **potentieel in zien**. Zij willen graag meer inzetten op ‘verdorpelijking’ met actieve buurtcomités. Niet alleen is het eigen ‘dorp’ voor iedereen bereikbaar, het kan ook een basis vormen om met de lokale gemeenschappen te werken aan projecten i.h.k.v. ‘vereenzaming’ of ‘zorg’. Al beseffen ze ook dat dit niet evident is: *“die buurcomités zijn nu samengesteld vanuit de idee dat we in de zomer of met nieuwjaar iets doen, om daar dan nieuwe dingen proberen te introduceren, dat is niet vanzelfsprekend. (...) We moeten ook zien dat dat niet te veel wordt, want de mensen hebben zich voor andere zaken ingezet.”*

Het ontsluiten van etnisch-culturele diversiteit: 'wij' en 'zij'?

Zoals onze surveygegevens reeds aangaven is de toenemende etnisch-culturele diversiteit vooral een thema bij meer verstedelijkte gemeenten; bij de anderen speelt het nauwelijks een noemenswaardige rol. Zij stellen: *"wel in het straatbeeld, maar niet in verenigingen"*.

In meer verstedelijkte gemeenten duiken wel allochtone verenigingen op; maar de (schaarse) allochtone participanten in onze focusgroepen waarschuwen om deze verenigingen niet te sterk als spreekbuizen van hun gemeenschap te zien, die volgens hen veel diverser is en waarbinnen ook **verschillende stromingen** bestaan en groepen soms zelfs diametraal tegenover elkaar staan. In onze gesprekken ging het dan (onder meer door de keuze van gemeenten) voornamelijk over de Turkse gemeenschappen, waar de politieke spanningen in Turkije zich duidelijk ook vertalen naar de onderlinge verhoudingen in ons land, met soms bittere strijd en persoonlijke afrekeningen. *"Een Turks gemeenteraadslid is niet noodzakelijk dé vertegenwoordiger van de Turkse gemeenschap"* stelde iemand. Een Turkse schepen vertelde hoe deze conflicten ook binnen haar bevoegdheden spelen: mensen van Turkse gemeenschappen sturen hun kinderen niet naar de academie als ze denken dat de Turkse leerkracht van deze of gene 'strekking' is. Tot in de persoonlijke sfeer werkt dat door en weegt dat emotioneel zwaar. De schepen gaf aan hoe ze, willens nillens, in de interne Turkse discussies wordt betrokken, hoe zeer ze ook benadrukt dat ze in Vlaanderen verkozen is. Deze discussies liggen zeer gevoelig. En er wordt opgemerkt dat een context van toenemende polarisering en versplintering op (internationaal) politiek vlak het er niet gemakkelijker op maakt: *"Die elementen sijpelen door naar het lokale, en dat is jammer, want 'ze' worden er mee vereenzelvigd en dat voedt het wantrouwen."*

Er wordt soms gezocht naar **contact met traditionele middenveldorganisaties**, maar dat blijkt toch maar heel beperkt te zijn en in geen geval structureel. Een (grote) moskeewerking in Heusden-Zolder haalt een ontbijt met de Gezinsbond aan of een vredeswake met de St-Vincentiuskerk. Niet alle allochtone verenigingen zijn even duurzaam en ook dat maakt interactie moeilijk. Enerzijds richten allochtone jongeren zelf organisaties op, maar die zijn vaak 'ad hoc'. Omdat ze jong en onervaren zijn, en niet kunnen terugvallen op een stevige fundering, bestaan ze slechts kortstondig. Anderzijds zijn sommige van deze organisaties meer een soort van springplank, het zijn oneigenlijke organisaties die meer dienen om de oprichter 'in the picture' te zetten. Zij brengen dus sowieso weinig bij aan het verenigingsleven.

Ook de **rol van het lokale bestuur** wordt benoemd. Deze kan samenwerking aanmoedigen, maar lijkt dit niet altijd meteen te doen. In Heusden-Zolder: *"het probleem is dat er geen visie is, geen lange-termijnplan."* Een voorbeeld wordt aangehaald: *"Neem nu het project 'Mijnkracht'. Onze Moskee is lang geleden opgericht exact op die site, ze is gebouwd in die tijd. Maar, we worden*

niet betrokken, ik zie ook alleen maar “witte folders”, dat is toch raar. Zelfs op feesten maken we er niet echt deel van uit.” Het lokale bestuur relativeerde dit overigens: men stelde vragen bij de ‘onafhankelijkheid’ van de Moskee en vond dat die sterk op haar autonomie staat om gescheiden activiteiten te blijven opzetten.

Ook **vanuit het gevestigde middenveld** zijn er pogingen om allochtone verenigingen te betrekken, maar dit verloopt zeer moeizaam en is er geen sprake van een opgaande lijn van toenemend succes. Het blijft steeds weer moeizaam proberen en ad hoc. Een getuigenis: *“Ik ga geregeld Marokkanen, Turken en mensen in armoede bezoeken, maar het lukt niet om hen te betrekken. Cultuurcheques, om hen activiteiten goedkoper aan te bieden, werken ook niet om hen te bereiken”*. Het gevestigde middenveld heeft het ook moeilijk met allochtone verenigingen te benoemen. Ze weten wel dat ze bestaan, maar interactie is er nauwelijks. Om samen te kunnen werken moet je mekaar natuurlijk eerst een beetje leren kennen. Verdere stappen zetten dan pogingen doen op basis van culinaire uitwisseling zijn uitzonderlijk. In algemene termen klinkt het vaak nog als wij en zij, in gemeenten waar geen allochtonen aan tafel zaten was dat zeker het dominante beeld.

Tegelijkertijd steken **allochtone verenigingen** – logisch - hun neus aan het subsidievenster. Ook dat ligt moeilijk. Zeker wanneer vanuit de gemeenschappen zelf weinig initiatief wordt gezien: *“ze hebben hun eigen cafés, ze hebben bepaalde voorwaarden als hun kinderen mee willen doen aan bepaalde activiteiten.”* Dat wekt bij sommigen aversie op. Anderen spreken van mislukkingen: *“We zouden samen een Turkse avond organiseren met de Turkse gemeenschap maar wij moesten alles doen en zij hielden zich niet aan de afspraken.”* Anderzijds werpen allochtone vertegenwoordigers op dat traditionele verenigingen vaak onbewust drempels in stand houden. Een voorbeeld over een aanvankelijk sterk diverse organisatie wordt aangehaald: *“In het begin 50% allochtone kinderen, een bestuur vooral van ouders van autochtone kinderen. Dan vragen ze ‘waarom krijgen we geen diverser bestuur’. Willen jullie de feiten horen? Het is te Vlaams, de verwachtingen zijn zeer hoog. Als je mensen uit allochtone gemeenschap in je bestuur wilt, moet je tegen bepaalde dingen kunnen: al eens later komen, of niet komen, of met ideeën komen die voor jou niet onmiddellijk passen binnen het kader dat je gewend bent.”*

Lokaal bestuur en middenveld: een LAT-relatie?

Hoe evalueren lokale middenveldorganisaties de relatie met het lokale bestuur? We stelden maar een beperkte variatie vast tussen de verschillende gemeenten. Dat lijkt erop te wijzen dat dezelfde dynamieken spelen ongeacht de samenstelling van de verschillende besturen. Beknopt samengevat: klassieke middenveldorganisaties zijn weinig actief op beleidsthema’s en worden

weinig betrokken bij beleidsthema's; adviesraden zijn weinig dynamisch op vlak van in- en output; lokale actiecomités zijn eerder zeldzaam. **Wat we in de survey vaststelden wordt ook bevestigd in de focusgroepen: het klassieke middenveld en gemeentebestuur werken vooral in een LAT-relatie en er zijn maar weinig voorbeelden van actieve samenwerking.**

Als het gaat over interactie met lokale besturen gaat het vaak over vormen van ondersteuning. De **ondersteuning** van dit type middenveldorganisaties is klassiek, en roept in meerdere gemeenten vragen op die al even klassiek zijn: het gaat over infrastructuur (gebouwen, terreinen) waar men terecht kan of waar men dat onvoldoende kan, en over de prijzen die eventueel door de gemeente daarvoor worden aangerekend; het gaat ook over de financiële ondersteuning en de manier waarop de subsidies worden berekend en verdeeld. Hier en daar duikt er wel een project op waarbij men actiever probeert samen te werken, zoals in Heusden-Zolder rond 'trage wegen' of het erfgoedcentrum in Nevele.

In alle gemeenten merken de gemeentebesturen zelf ook hoe het klassieke middenveld sterk vergrijsd en het moeilijk heeft om nieuwe vrijwilligers te vinden. Dat klassieke middenveld wordt nog altijd gewaardeerd maar de gemeentebesturen bevestigen ook dat deze organisaties op het vlak van beleidsvorming maar zelden een actieve rol spelen, met hier en daar een beperkte uitzondering rond kwesties zoals mobiliteit. De tendens tot ontzuiling, in de zin dat eertijds verzuilde organisaties nu open staan voor iedereen, wordt door de gemeentebesturen bevestigd, al speelt de verzuilde traditie wel nog een rol bij de samenstelling van de adviesraden, vooral dan de cultuurraad. In de andere raden speelt dat veel minder of niet. Overall bevestigen de gemeentebesturen dat de contacten tussen allochtoon en autochtoon middenveld zeer beperkt zijn en dat daar ook geen groei in zit. Ook maken de twee gemeentebesturen waar dit speelt (Diest en Heusden-Zolder) zich zorgen over de verdeeldheid tussen verschillende 'stromingen' binnen de bevolking van, voornamelijk, Turkse afkomst.

Een overzicht van de relaties met het lokaal bestuur in de vijf gemeenten

In **Bornem** worden de adviesraden door de middenveldorganisaties als "dramatisch" en "een schijnvertoning" omschreven. De houding van het bestuur is "fundamenteel verkeerd". Dit wordt breed gedragen. Twee pijnpunten worden naar voor geschoven: enerzijds volgt het bestuur de adviezen niet op, anderzijds wordt de agenda in de raden door het bestuur zelf zo volgepropt dat er geen ruimte voor middenveldinput is. Kortom, het middenveld voelt zich weinig betrokken bij beleidsthema's, en afgezien van beperkte infrastructuur en financiële bijdragen ervaart men weinig steun. Het bestuur van Bornem merkt op dat er toch wel verschillen zijn tussen de adviesraden, dat sommigen wel goed functioneren, en dat het afhangt van de personen die

zetelen, met welke verwachtingen ze naar zo'n adviesraad komen, waarbij soms ook persoonlijke kwesties een rol spelen. Maar het bestuur gaat akkoord dat er zeker ruimte voor verbetering is en geeft daarbij nog aan dat het niet altijd gemakkelijk is om geschikte ambtenaren te vinden die adviesraden op een goede manier kunnen faciliteren.

Een gelijkaardige situatie—beperkte subsidies, weinig beleidsmatige relatie—zien we bij **Heusden-Zolder** met als verschilpunt dat hier wel een echt succesverhaal van samenwerking tussen middenveld en bestuur naar voren geschoven kan worden. Een Trage Wegen project (hier 'stille wegen'), waarbij verschillende middenveldorganisaties (vanuit een 'dorpsraad') aan de kar trokken en die de nodige professionaliteit aan de dag legden, vonden gehoor en steun bij de gemeente, volgens sommigen omdat dit ook electoraal interessant was. In het gesprek met het gemeentebestuur werden drie middenveldinitiatieven vermeld die niet op de focusgroep aanwezig waren en die toch een meer genuanceerd beeld schetsten van de relatie met het gemeentebestuur (zie hieronder: 'naar nieuwe impulsen?'). Tegelijk ziet men vanuit het gemeentebestuur ook dat er vanuit de Dorpsraden nieuwe impulsen mogelijk zijn, al zijn er hier ook grote verschillen in draagkracht en succes van deze dorpsraden.

In **Diest** spreekt een erfgoedorganisatie zelf van verregaande beleidsimpact op het vlak van het beleid voor onroerend erfgoed, waardoor er nu verwacht wordt dat ze niet al te veel meer moeten vragen of verwachten (aangezien ze hebben behaald wat ze wilden) en ze de focus van hun activiteiten—ook deels door het succes—verlegd hebben. Een nadelig gevolg is evenwel dat de gemeente hen nu beschouwt als een soort van "uitvoerders" of "dienstverleners" van beleid, bijvoorbeeld in verband met het opmaken van de verplichte erfgoedinventaris. Dat is niet wat de organisatie ambieert; zij wenst eerder in "overleg" te treden over de bescherming en behoud van monumenten dan permanent een dienstverlening te verzorgen. In diezelfde gemeente klagen andere organisaties bovendien over "de papierslag" en "doorgeslagen regulitis" die het vrijwilligersleven bemoeilijken (mede ten gevolge van GDPR en andere vormen van juridisering), al weten middenveldorganisaties dat het lokale bestuur hier niet verantwoordelijk voor is.

Vanuit het lokale bestuur van Diest krijgen we bevestiging, maar ook sterke nuancering. In het overgrote deel van de dossiers is er weinig politieke interesse vanuit het middenveld: wij als gemeentebestuur, zo klinkt het, moeten zelf die interesse opwekken en om hun input vragen. Dat zouden we ook nog kunnen verbeteren, horen we, bijvoorbeeld bij thema's als mobiliteit: *"we moeten als bestuur zelf ook het initiatief nemen om mobiliteit bespreekbaar te maken en om dialoog en draagvlak te creëren. Maar dat kost tijd en inspanning. En soms wordt een complex thema als mobiliteit gereduceerd tot een klein symbolisch element als parkeerboetes."* Kortom, bij thema's die wel politiek spelen, stelt het bestuur, erkennen middenveldorganisaties de

complexiteit niet altijd even goed en voor zover ze daarrond actief zijn, wat volgens het gemeentebestuur zelden het geval is: *“Het hele verhaal van burgerparticipatie is erg onderschat. Dossiers bestuderen, de financiële kant van het verhaal bekijken, dat is heel moeilijk.”* Sommige organisaties zijn soms zo sterk op hun thema of strijdpunt gericht dat het helikopterperspectief dat de gemeente moet hanteren hen ontgaat, en dat kan dan voor spanning zorgen. Wat deze tendens nog versterkt is dat buurt- of actiecomités ad hoc ontstaan. De zuilorganisaties hadden nog een soort van intern geheugen dat hen in staat stelde om het grotere plaatje te zien. Nieuwe organisaties zouden dit soms missen. Bovendien worden ze als minder compromisbereid gezien: het is alles of niks.

Hetzelfde beeld van beperkte politieke betrokkenheid van het middenveld zien we in **Nevele**, hoewel hier wel gewag gemaakt wordt van enkele actiecomités (tegen windmolens, rond een overweg) die opkomen en dan weer verdwijnen. In de bestuurlijke focusgroep wordt de algemene politieke bewogenheid van het middenveld als erg beperkt bestempeld. Ook hier stelt het bestuur dat het initiatief om de burger te consulteren vaak van het bestuur zelf moet komen, en dat ze zich dan eerder rechtstreeks tot de burgers richten dan naar het middenveld te stappen - bijvoorbeeld als het gaat om de aanleg van een speelplein. De rol van adviesraden is ook veranderd, weten de bestuurders te vertellen: met de professionalisering van gemeenten is er nu meer expertise “in house”, die de toegevoegde waarde van een adviesraad wat beperkt. Wel wordt de milieuraad als sterk en constructief omschreven, in tegenstelling tot de cultuurraad waar partijpolitiek de werking blokkeert.

Meer verschilpunten merkten we in **Gooik**. Voor sommige organisaties was de relatie met het bestuur uitstekend, bijvoorbeeld voor ontwikkelingssamenwerking in de schoot van het GROS. Anderen hadden het over een moeizame relatie en dat leek vooral te gaan over organisaties die met milieu en ecologie bezig zijn in dit landelijke gebied. In de eerste groep vonden we vooral organisaties die uitsluitend op praktische ondersteuning rekenen van de gemeente. In de tweede groep zien we verenigingen en actiecomités die zich op meer politiek delicate onderwerpen profileren. Deze krijgen sneller de respons “wij zijn de verkozenen” te horen van het bestuur; en volgens hen is dat gemeentebestuur erg selectief inspraakgevoelig. Zo spreekt één natuurorganisatie over het verwerven van terreinen als een dossier dat de relatie met het gemeentebestuur “grondig verziekt” heeft. Het gemeentebestuur begrijpt deze frustraties, maar zegt dat de plooiën intussen gladgestreken zijn. Ook hier wordt een spanning tussen traditionele middenveldvertegenwoordiging en nieuwer, persoonlijk engagement opgemerkt. Waar in adviesraden traditionele vertegenwoordigers zitten, slaagt het gemeentebestuur er ook volgens

de eigen inschatting onvoldoende in om het bestaande persoonlijke engagement te capteren en te betrekken. Dat wordt als een uitdaging omschreven.

Naar nieuwe impulsen? Vernieuwing en innovatieve praktijken

In hoeverre treffen we vernieuwende organisaties en innovatieve praktijken aan? Doorheen de focusgroepen stelden we vast dat het niet evident is om de idee van “vernieuwing” in te vullen. Voor sommigen gaat het over ‘jong’ (‘nieuw’), terwijl het voor anderen gaat om ‘iets op een andere manier’ doen. Toch zien we dat er overal wel iets beweegt, al zien we geen algemene tendens tot vernieuwing in het middenveld, of in de relaties tot het lokale bestuur.

In het landelijke **Gooik** worden in de focusgroepen drie vernieuwende initiatieven naar voren geschoven: **Pajopower vzw**, het digitaliseringsinitiatief van de Heemkundige Kring, en de positieve dynamiek in de buurtcomités. In 2009 startte PajoPower als burgerinitiatief: gelijkgestemden die iets wilden doen tegen de opwarming van de aarde. Een vzw werd opgericht met als doel een burgercoöperatie te creëren die windmolens wil plaatsen. De provincie heeft dit vervolgens opgevolgd en er werken nu vier betaalde krachten. De sensibilisering rond hernieuwbare energie gebeurt volgens een driepijlerwerking (1) groepsaankopen organiseren; (2) energierenovatietrajecten aan huis faciliteren; en (3) ondersteunen van vrijwilligersgroepen die een coöperatie willen starten. Een ander type vernieuwingsinitiatief: binnen de **Gooikse heemkundige kring** werd er sterk en met succes ingezet op digitalisering om zo jongeren bij erfgoed te betrekken. En ook de **buurtcomités** met jaarlijkse wijkfeesten lijken te floreren, mede door de actieve ondersteuning van de gemeente. Dit is voorlopig nog wel enkel gericht op sociaal kapitaal, maar kan op termijn zaken in gang zetten in relatie tot het sociaal beleid, bijvoorbeeld om vereenzaming te detecteren. Dat was ten tijde van de focusgroep nog vooral een intentie, zoals we hierboven al hebben vermeld.

In **Nevele** verwijst men naar de **lokale Chiro**-afdeling die haar werking openstelt voor mensen met een beperking (tot 21 jaar). Er is heel wat enthousiasme over de lokale bruisende Chiro-groep die alsmat meer leden aantrekt. Met een driehonderdtal leden is ze één van de grootste lokale afdelingen van het land. En deels zijn ze slachtoffer van het eigen succes: de organisatie moet met wachtlijsten werken omdat anders het persoonlijke dreigt te verdwijnen. De afdeling gaat er prat op om mensen van allerlei klassen en achtergronden samen te brengen, én wordt door Chiro Nationaal opgevolgd omdat ze ook openstaan voor mensen met een beperking tot 21 jaar.

In de case **Bornem** hebben we het belang van de bovenlokale schaal van Klein-Brabant al aangehaald. In de focusgroepen blijkt ook dat deze bovenlokale schaal herkenbaar gebied vormt in het spreken over nieuwere vormen van middenveldorganisaties. Het **Ezperando** festival wordt

naar voren geschoven als een kweekvijver voor nieuwe initiatieven in Bornem zelf: daar ontmoeten mensen elkaar en vloeien organisaties uit voort. In de bredere regio verwijst men naar initiatieven als **autodelen** en **plukboerderijen** die aan een opmars bezig zijn; een sterke Hart boven Hard-groep in Puurs; en groepen als ‘**Haal de lijn over de Brug**’ en ‘**ProMobiel**’ zetten in de bredere regio mobiliteit op de agenda.

In **Diest** wordt door bijna alle betrokkenen al vlug verwezen naar **D’Oranje Giraffen**, een jonge, alternatieve culturele vereniging die zo’n 180 vrijwilligers weet samen te brengen rond activiteiten als film en zomerbars. Bovendien wordt deze organisatie sterk gedreven door samenwerking: door initiatieven samen met anderen op te stellen weten ze diverse mensen te betrekken. Ook het gemeentebestuur beschouwt dit als een nieuwe culturele organisatie, maar zegt er meteen bij dat zij niet rond maatschappelijke verandering actief is (het gaat voornamelijk om evenementen in de vrije tijd). Ook de **Buurderij**, waarbij boeren en burens samengebracht worden in het kader van duurzame biologische productie en consumptie, kent succes als innoverende praktijk. Voor deze organisaties geldt evenwel niet dat er sprake is van een etnisch-culturele diversiteit.

In **Heusden-Zolder**, tenslotte, geven organisaties zoals *Droomboom*, *Art27* (met onder andere het “Berenhuis”) en *De Koepel* nieuwe impulsen aan het middenveld en wordt vanuit het gemeentebestuur ook benadrukt dat de gemeente daar actief mee samenwerkt en deze organisaties ondersteunt. **Droomboom vzw** is een culturele vrijwilligersorganisatie die kunstzinnige vorming aanbiedt, onder andere aan kinderen. **Art27** is een kunsteducatieve organisatie met een sociaal-artistieke werking die via kunst naar de samenleving en diversiteit kijken. **Het Berenhuis**, een initiatief van *Art27*, gaat hier dieper op in met taalactivering en kunsteducatie, noemt zichzelf een “vrolijk Centrum voor Taalactivering en Kunsteducatie” en wordt ook door het gemeentebestuur als een mooi en sterk initiatief omschreven, vooral omdat ze diversiteit in het verenigingsleven weten te brengen, door samenwerkingen met moskeeën of vluchtelingenorganisaties op te zetten. Het derde initiatief dat men in de focusgroepen benoemt is **De Koepel**, de naam voor gebouwen waar zich verschillende organisaties met een sociaal, niet-commercieel doel vestigen. Dat is belangrijk, zo’n plek hebben, wordt onderstreept, want daar kunnen zaken ontstaan en doorgroeien. Uit het gesprek met het gemeentebestuur van Heusden – Zolder onthouden we dat met deze organisaties actief wordt samengewerkt en dat ambtenaren van de gemeente daarbij een intermediaire rol spelen. Opvallend was wel dat deze initiatieven in de focusgroep met de middenveldorganisaties in Heusden-Zolder wel werden vernoemd, maar dat men moeilijk kon benoemen wat ze precies deden. Over de samenwerking in het kader van ‘trage wegen’ in Heusden – Zolder hadden we het hierboven al.

Besluit

De focusgroepen met de vele vrijwilligers, bestuurders en ambtenaren uit deze vijf gemeenten maken het mogelijk om een aantal bevindingen uit onze survey verder te toetsen en te kijken wat er leeft in het lokale middenveld. Wat betreft de relatie tussen het lokale middenveld en de lokale besturen wordt wat we in de survey vaststelden ook bevestigd in de focusgroepen: het klassieke middenveld en gemeentebestuur werken vooral in een LAT-relatie en er zijn maar weinig voorbeelden van actieve samenwerking. Dat wil echter niet zeggen dat men elkaar niet kent. Bestuurders en ambtenaren zijn voor het merendeel goed bereikbaar, en de gemeentebesturen zijn vrij goed op de hoogte van wat er leeft in het lokale middenveld en wie er actief is. Bovendien erkennen de gemeentebesturen ook dat bepaalde vormen van samenwerking beter kunnen of aan vernieuwing toe zijn. De adviesraden vormen voor elk gemeentebestuur een uitdaging, al bestaan er belangrijke verschillen tussen de adviesraden, soms omwille van de mensen die er deel van uitmaken, soms omwille van de thema's die aan bod komen, soms omwille van de variatie in de ambtelijke steun. We zien ook dat er hier en daar sporadisch m.b.t. specifieke projecten wel degelijk een nauwere samenwerking tot stand kan komen, vooral dan rond vormen van dienstverlening. Rond politieke of maatschappelijke thema's is de profilering van het middenveld beperkt tot nagenoeg afwezig. Van een 'spannende' verhouding met het gemeentebestuur die tot politisering van lokaal beleid leidt, was eigenlijk nauwelijks sprake. De LAT-relatie was hier heel goed zichtbaar: het middenveld is nauwelijks politiek actief en het lokaal bestuur houdt deze thema's zelf ook liefst binnen de eigen organisatie. De adviesraden zijn alvast ook geen fora die tot een interactie leiden. De kritische houding ten aanzien van het lokaal bestuur heeft vooral te maken met het meer praktische ondersteuningsbeleid ten aanzien van de verenigingen.

De grootste zorg waar het lokale middenveld mee lijkt te worstelen is de toenemende vergrijzing van haar leden en haar besturen, en de heel moeizame verjonging. Opvolging vinden voor de huidige vrijwilligers is moeilijk, net als nieuwe leden aantrekken. Al geldt dat niet voor iedereen: jeugdverenigingen doen het in elk van deze gemeenten vrij goed. De moeilijkheid tot verjonging en het aantrekken van nieuwe (ook oudere) leden schrijft men toe aan verschillende oorzaken: (1) jongeren hebben andere prioriteiten en voorkeuren, (2) nieuwe verkavelingen trekken vooral mensen aan die niet betrokken (willen) zijn op het lokale verenigingsleven, (3)

ouderen moeten ook langer aan het werk blijven t.a.v. vroeger, (4) organisaties hebben misschien weinig te bieden aan jongeren, zeker als ze moeten concurreren met het nieuwe (media)aanbod.

Waar we in onze staalkaart van het lokale middenveld heel wat organisaties aantreffen die deel uitmaakten van de traditionele 'zuilen', vertaalt zich dat niet in een lokaal 'verzuild middenveld'. Het gaat eerder om een 'verzuiling in naam', waarbij de naam en affiliatie tot een bovenlokale koepel behouden blijft, maar men in de praktijk niet meer kijkt naar de levensbeschouwelijke voorkeuren van leden en deelnemers. Er zijn zeker nog sporen van verzuiling terug te vinden, maar dat speelt zich niet af bij het werven van leden of het organiseren van activiteiten.

In het lokale middenveld voelen de vele 'afdelingen' zich ook heel autonoom t.a.v hun bovenlokale koepels. Men krijgt wel een zekere praktische ondersteuning, waar men in het algemeen ook wel tevreden over is, maar het is niet zo dat men zich als lokale afdeling actief inschakelt in de acties of maatschappelijke programma's van de koepel. Er lijkt eerder een afstandelijke relatie te bestaan, misschien wel mee wordt gevoed door de soms grote afstand in leeftijd en culturele identiteit.

Een thema dat spontaan naar boven is gekomen tijdens onze gesprekken, is het belang van de deelgemeenten. We zien in elke gemeente dat heel wat organisaties zich enten op hun deelgemeenten. Dit levert gemeenten op met meerdere afdelingen van één koepel. Men verwijst hierbij naar de lokale identiteit, of de soms te grote (ook fysieke) afstand tot het 'centrum'. Het is dus niet altijd mogelijk om te spreken over bijvoorbeeld een 'Gooiks' middenveld, maar eerder over het middenveld in 'Leerbeek', 'Kester', 'Oetingen' of zelfs het gehucht 'Strijland'. Het middenveld dat gemeentebreed actief is, blijkt al bij al verrassend beperkt te zijn. De golf van gemeentefusies in 1976 lijkt niet tot een schaalvergroting van het lokale middenveld geleid te hebben en er zijn in de onderzochte gemeenten geen signalen dat de verzwakking van lokale middenveldorganisaties door de vergrijzing tot een herorganisatie van het lokale middenveld op gemeentelijk niveau leidt.

Het contact tussen traditionele middenveldorganisaties en verenigingen van mensen met een andere etnisch-culturele achtergrond komt maar beperkt voor. Nergens zien we sterke of langdurige contacten, dat verloopt eerder sporadisch en projectmatig. Er worden wel pogingen ondernomen, maar deze verlopen steeds moeizaam. Bovendien lijken de verschillende gemeenschappen elkaar ook niet goed te kennen: men weet van elkaars bestaan, maar daar houdt het ook vaak op. Het verhaal dat wij vaak hoorden was er een van 'wij' en 'zij'.

Tot slot, zien we dat er in het lokale middenveld wel af en toe nieuwe initiatieven ontstaan, of bestaande organisaties die een nieuwe wending aan hun werking geven. 'Vernieuwing' is echter geen thema dat volop leeft. Misschien heeft dat te maken met de zorgen om nieuwe leden te

vinden, en de uitdaging van de toenemende vergrijzing. Tegelijk kunnen we ons ook de vraag stellen of het zoeken naar nieuwe leden, nieuwe bestuurders en actieve jongeren niet net gebaat is bij een meer actieve vernieuwing van de bestaande organisaties. In de focusgroepen horen wij toch vaak dat men erkent dat het eigen aanbod misschien niet voldoet aan de verwachtingen van veel jongeren, jongvolwassenen en de niet-meer-zo-jongeren. We zien ook initiatieven die proberen in hun gemeenten iets te doen dat nog niet bestond, of die proberen op een andere manier te gaan werken en daardoor ook nieuwe mensen bereiken. We denken hierbij aan de heemkundige kring die zich richt op digitalisering, aan het 'vrolijk centrum voor taalactivering en kunsteducatie', of de Chiro-afdeling die haar werking openstelt voor mensen met een beperking.